

(UCHEŪLŪDA KI T'ŪWŪ NŪ NW ONĒ KI N'INABALI, ŪDŪ 2011)
(FOI) FREEDOM OF INFORMATION ACT 2011

ĒDŪ KI DUKPE K'Ē MA:

AmachŪda Ugwĕta oj anĕ Naijeriya f'ŵŵ t'ŵda kidĕ ki mud ŵda kamone ale b'ŵ ef ŵdŵ 2011, onwu che (Freedom Of Information Act) (FOIA) (UcheŪlŵda ki t'ŵwŵ nŵ nw'onĕ ki neke n'inabali) E-i ajĕ nw ĕnĕ Naijeriya duu ki n'ŵda ki ad eju go inabali duu kw'ugbo ujo duu abĕk unyi ukŵlŵ gŵment duu. Ēŵwu ki nibi kŵla-i dufu ch'utodu, kamone kuma dama efu en ojanĕ le, k'ĕŵwu ki lugbo alu ki gŵment ach'ukŵlŵ le at'ochiugba ŵw amone duu li, abo ojanĕ lĕ, kpai ujo ujo duu kpai Unyi Ukŵlŵ (Ministry) duu kpai ĕtŵtŵ duu. (MDAs) kŵda-ĭ d'ukpahi nw uma kuma ch'ĕnwu'ka abĕk eji, kuma f'ĕnwu lĕ che teju-nwu yiili. Ūda duu kuma che ch'okwu tĕ chai ĕgba kamone mu du t'ukŵlŵ che tak i adeju-i. Ūda lugbo inabali-i ch'oka ef amŵda k'a ka-i. I mud otillaa kabo oj anĕ Naijeriya kuma ch'ŵda kidĕ todū ma-i kuma m'ŵda-i gba m'ĕdŵ kuma kŵ ma kuma m'oji-nwu kpai ĕnwu ki nibi kuma ch'ŵda-i. Kuma le b'alu 17 kĕnwu dĕ alu kuma kŵ tanĕ chĕ chĕ lĕ. Kĕnwu ki dĕ jalii, kŵbubulu ki def ĕnwu kuma che n, kuji eche ki def ĕnwu kamone ache n kpai kŵkŵ ki gŵmenti adu ch'ekwu ki chĕ nya lĕ kĕnwu ki t'ŵwŵja alu kĕnĕnĕnĕ an'ukpe e-i nwu kw'efu-nwu. Amĕnwu k'a ka-i duu ach ekwu n chai ŵla l'ugbo ŵda k'a ka-i (FOI) kamone ale b'ŵ chili chili. Kĕnwu ki nibi taku ma ch'ŵda-i ki nĕr eju kpai ile kuma neke jĕ kw'ugbo ŵda kidĕ kpai ofu ki ab amone ichĕnwu kuma kŵ ele b'ŵda-i. Lugbo ŵla-i, abo National Orientation Agency kpai abo Project *Right to Know (R2K) kpai abo Democratic Government for Development (DGDII) Project kpai abo kuma at'uta kpai abo oj anĕ amenefu (International Partners, ama lĕ che European Union (EU) UK's Development for International Development (DfID), Canadian International Development (CIDA) kpai abo United Nations Development Programme (UNDP) todū ekwu akwu ŵgboolo todū kamone kuma t'uta dama alu kŵda-i dĕ, utodulĕ ma f'ŵda-i fa dama alu ichi Igbo, Hausa kpai Yoruba kamone kuma m'oji-nwu.

ĒNWU KI DUKPE K'Ē MA LUGBO ŪDA KUMA CHE KONĒ KI N'ŪDA KI AD EJU GO INABALI UGBO DUU KI DĒ (Freedom of Information ACT FOIA) 2011 DĒ.

Ēnwu Ugbogaga:

- Oda kide ad ukpahu nw ene duu ki ch'omanen ki n'oda ki adeju go inabali duu abeen enwu duu kabo ukolo ujo duu kpai abo kuma ach'ukolo gomeni kpai abo e-i kuma ma ch'abo ukolo gomeni n ko, ona duu kuma k'enwu le, ene duu n'odaki ad eju g'ola inabali le.
- Amachukolo gomeni kpai abo kuma ach'ukolonwola-ma, oda che je kuma f'enwu-i che etele kuma f'u ko tane alu kuma ch'enwu ma le, edate ojojoloji kpai ona kukolo-ma al'ule le todun kamba duu kuma atene kuma deju g'inabali le ki tukpo nw amonen chakaa.
- Ma ki la ko edu inabali lenwene duu ki atene ed eju go inabali le n.
- Abo kuma ach'ukolo gomeni le ach'otilaa kuma d'inabali le tejugede l'ona duu, i nya gbee, inabali edate ojojoloji ogbomeji lugbo oko tane ki d'ugbo-ma.
- Ichenuwun kuma ko ed'inabali le tejugede l'ona duu kuma we ad ola le kpogo, ona koloda-ika-i, oda-i che je kuma du ma ofe l'una d'uma t'ikotu, ma la akpa ma abi todun kuma ko ed'inabali tejugede, ma la ab udu oko akpulu Naira icham nyogwoko ugbo ogwoko melu (N500,000) nwun ma.
- Oda-i t'eto tugbo unyi ukolo duu ki ch'e-i gomeni, t'eiowo ata-ate kpai owane ge kpai unyi ukolo ki ma ch'ei gomeni n kuma la ad oko gomeni ch'ekwu, kamonen la aj olobo kwef ukolo-ma. Ola lugbo etene inabali-i ch'ola kuma ma fokpane ugbo-nwun kikili n.
- Abo duu kuma atene kuma li inabali kide, ku ma ma m'otakada n kpai amenolo kuma atene kuma li inabali kide, oda kide d'unja te nwun ma kuma li dagba ki ch'unyi ukolo ei gomeni kpai e-i ki ma ch'e-i gomeni n.
- Ichenuwun kuma ko ed'inabali kide tejugede abeen uma r'olemi ny'u abeen i n'ugbo kuma d'ola inabali maja, oda ki d'ubi inabali le ab udu nwun ma.
  - Ichenuwun kuma d'inabali le tejugede l'ona ebienen, udu-nwun kuma abun nwun uma che ijeka Naira icham nyogwoko ugbo icham nyogwoko melu (N500,000).
  - Oda-i je kabo kuma ach'ukolo kuma n'uma lugbo oda-i nyonyo kuma la che alu koda le ka.
  - Oda-i la n'enwun mejo tete kuma gw'olikeke-nwun kuma neke jennwojoja we ma enwun le.
  - Amenwun kuma gw'olikeke-nwun ugbo le la jo-i:
    - a) Amenwun kuma agw'olikeke-ma dukpe ki n'owo tu enwun mejo kuma ka ef oda le.

- b) Ẹnwu ẹbiẹnẹ ki lubi ked ọla lẹ tejugede neke nẹwa kuma fẹnwu lẹ ka nẹr eju.
  - c) Akanẹreju dukpẹ ki adẹ ichẹnwu kinabali kuma kọ ejenw amonẹ ma lẹ adẹ jali, ẹnwu ki chi kọla lẹ ma nyọ kọwọ amonẹ ma n'uma-nwu n todu kamonẹ kuma ma ẹnwu ki chi kuma d'ọla lẹ maja.
- Ọda lẹ la ajenw amakajo kuma che kpalaka kuma k'ajo duu kuma nẹ lugbo ọda inabali lẹ.
  - Ọda e-i inabali kide la t'ogba nwoda duu ki cheta t'oda omunẹ lugbo ọla ẹgene-i.
  - Ọda duu kuma ad ẹnwu kamonẹ ache ka dufu, ọda kide che d'ubi-ma agba ma tane kwef ihianyi duu ki ad ufu ugbo-ma kpai lugbo ukolo-ma gẹ.
  - Ọda ajenwẹnwu kabo ukolo ache ki mud otilaa kuma k'ohi-nwu dufu ododa ododa.
  - Ohi ukolo-ma la alo tugbo enẹ ki ch'agboji abo ọda chaka (Attorney General) onwu lẹ la ad ọla lẹ dufu nw abo kuma chi kuma ach ọda koji oj anẹ (Parliament) kpai abo oja chakaa.
  - Ọda lẹ la ad ukpahu nwofisi amoli Oloḁa (Attorney General) ki takpa che ki la jẹ nw amonẹ kuma le bọ.
  - Onwu lẹ la ak'ohi odọ da odọ da t'ofisi Amoli Oloḁa chakaa (Attorney General) alu ki ch'ukolo-i le kpai ukolo ki bọ gẹ.
  - I la ajẹ nw etọ abo National Assembly (Unyi Ọda chakaa oj anẹ) kuma chi Kọmiti ojojoloji kuma n'ukpahu edeju t'oda alu kuma ache chili chili lugbo ọda kide, todu kabo duu koda ad owọ che ma kuma leb ọkpẹkpeoyeyẹ-nwu.

ẸNYỌ KONE NEKE NẸ LUGBO ECHE ALU KỌDA-I KA DẸ;

- I ajenw abo ojanẹ kuma dama kuma ma alu ki gomenti ache ẹnwu le kpai ọda ojojoloji kpai amẹnwu ki gomenti ache chili chili.
- I la ajenwoda-oja-n'onu-onu-n'oja ki lulẹ alu ki ch'eju-nwu
- I la ajenw eche kẹnwu ki afẹr eju kpai alu konẹ ach'ẹnwu ki t'okpakpa efu gomenti ki tejugede.
- I la ajẹ todu kẹnwu kẹkẹ kojane nẹ kamonẹ chakaa kuma neke j'olobo-nwu dama.
- Ọda-i ajẹ nẹw amonẹ nẹ ukibeno ugbo abo kuma ach'ukolo, i la ajẹ nẹw amonẹ n'ukibeno ugbo-ma ef ukolo-ma kuma ache dagba ki ch'ukolo e-i gomenti kpai

ukọlọ e-i ki ma che e-i gọmentị n.

- Agbọrọ kpai adulo-duwa ki we kpọ r'anẹ todụ kamonẹ m'alu kẹnwu dẹchili chili.
  - Ejubane-bane ki neke jẹ ọw ọla ki chi alumeji amonẹ ki cheche mẹ
  - Ej'ura-tọkọọ kpai ubọla kpai uyanyọgba awa ojanẹ piopio.
- i) Ojanẹ onugo an'ojma eju ọgbọ ilẹ chakaa tak amonẹ ak'ẹnwu aja-ma wa kw ojanẹ e-ma tak ojanẹ e-wa an'unyọgba ẹtẹlẹ.
  - ii) E-i, ab'abo ojanẹ kpai unyi ukọlọ e-ki ma che e-i gọmentị n che todụ kuma f'ẹnwu che nẹr eju lugbo ekọ amonẹnwu ki dukpẹ kuma che todụ kẹnwu duu ki t'okpakpa.
  - iii) E-i la ajẹnw amonẹ n'uma alu kẹnwu le todụ ki b'amonẹ che alu kuma akp'ilo ẹnwu le, i ọjọ ajẹ nw amonẹ kuma tej anẹ alu kẹnwu adẹ kuma gw'ẹtẹ alu kẹnwu dẹ tule kẹnwu ema ki ny'ọgba nw amamotakada kamonẹ kuma ch'amogwoni otakada ema gẹ.
  - iv) Ọda-i ab'abo kuma ad'ọla kpogo che todụ ki we n'ẹjwu ejaduņa ki ak'ẹrẹ buma.
  - v) I la ab'abo kuma ach'ukọlọ gọmentị che kuma ch'ukọlọ-ma nẹr eju kamonẹ kuma we elienwu bibi-ma kuma ache.
  - vi) I la ajẹ ọw abo kuma chẹgbo kpai abo kuma n'ihamyi (abo kuma ch'amẹnọlọ kpai abo kuma ma m'otakada n che;
  - vii) Ọda-i ab amonẹ che lugbo amọda ojojoloji, i neke jẹnw amachukọlọ gọmentị kuma ch'ukọlọ-ma nyonyo. Ujiwe ọla-i che abo EFCC, ICPC; NHRC, Public Complaints Commission, Procurement Act